

Проблема вироблення

універсального правового визначення міжнародного тероризму на сучасному етапі

В. В. Грачова

аспірант Українського державного університету
фінансів та міжнародної торгівлі

Стаття присвячена проблемі вироблення універсального правового визначення міжнародного тероризму на сучасному етапі. Розглянуто процес розвитку міжнародних зусиль у цій сфері у рамках ООН та відповідні доктринальні підходи. На основі аналізу існуючої універсальної договірно-правової антитерористичної бази сформульоване збірне універсальне правове визначення міжнародного тероризму, яке відображує певний консенсус серед держав, та визначені напрями його вдосконалення.

Ключові слова: міжнародно-правове регулювання боротьби з тероризмом, універсальні антитерористичні договори, універсальне правове визначення міжнародного тероризму, ООН.

Стаття посвящена проблеме выработки универсального правового определения международного терроризма на современном этапе. Рассмотрен процесс развития международных усилий в этой сфере в рамках ООН и соответствующие доктринальные подходы. На основе анализа существующей универсальной договорно-правовой антитеррористической базы сформулировано собирательное универсальное правовое определение

международного терроризма, которое отображает определенный консенсус среди государств, и определены направления его усовершенствования.

Ключевые слова: *международно-правовое регулирование борьбы с терроризмом, универсальные антитеррористические договоры, универсальное правовое определение международного терроризма, ООН.*

The article is dedicated to the problem of elaboration of the universal legal definition of international terrorism at the modern stage. The author has studied the process of development of the international efforts in this field within the framework of the UN and corresponding doctrinal approaches. On the basis of analysis of the existing universal conventional anti-terrorist basis there has been formulated a cumulative universal legal definition of international terrorism which reflects certain consensus among States, and the directions for its improvement have been pointed out.

Keywords: *international legal regulation of fight against terrorism, universal anti-terrorist treaties, universal legal definition of international terrorism, UN.*

Закріплення чіткого й об'єктивного універсального правового визначення міжнародного тероризму є основою ефективною загальносвітової боротьби з цим явищем, однак процес вироблення відповідної дефініції все ще не приніс очікуваного результату. Міжнародний тероризм є одним з найнебезпечніших злочинів, і Група високого рівня із загроз, викликів та перемін, заснована Генеральним секретарем Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), слушно вказала, що відсутність домовленості щодо чіткого та загальновідо-

мого визначення «підриває нормативні та моральні принципи у боротьбі проти тероризму» [1, с. 60]. Вирішення цієї проблеми є вкрай актуальним завданням сучасного міжнародного права як з теоретичного, так і з практичного погляду. Вироблення згаданої дефініції сприятиме виявленню сутності міжнародного тероризму як соціально-політичного явища, на основі чого йому можлива ефективна комплексна протидія; це забезпечить єдиний апарат наукових досліджень в антитерористичній сфері; створить чітку правову основу для вжиття державами конкретних дій у цій сфері; сприятиме відповідній правовій уніфікації та гармонізації у рамках міжнародної системи. Але правовий вакуум створює передумови для уникнення відповідальності особами, винними у вчиненні терористичних злочинів, порушення державами прав людини під приводом боротьби з тероризмом і т. д. Загалом вироблення універсальної правової дефініції міжнародного тероризму значно сприятиме досягненню цілі зміцнення міжнародного співробітництва «у справі запобігання тероризму та боротьби з ним» [2, с. 6], підтвердженій у резолюції Генеральної Асамблеї (далі – ГА) ООН 68/276 від 13 червня 2014 р., присвяченій огляду Глобальної контртерористичної стратегії Організації Об'єднаних Націй.

Упродовж останніх десятиліть проблема визначення тероризму та, зокрема, міжнародного тероризму розглядалася широким колом науковців і юристів-практиків. При цьому Дж. Іссон та Е. Шмід представили більше 250 визначень, наданих у науковій літературі, національних та міжнародних правових актах [3]. Водночас Б. Сол вказував, що існують «величезні варіації у регіональних концепціях

тероризму», тоді як на національному рівні «не всі країни навіть визначили або криміналізували тероризм», а там, де це зроблено, картина щодо його розуміння виглядає «вкрай розрізною» [4, с. 3, 5]. Це зумовлює потребу виявити спільні ознаки у різноманітних правових поглядах на міжнародний тероризм, і слухним є підхід науковців, які здійснили певні спроби узагальнення у цій сфері. Так, В. Ф. Антипенко виділив такі визнані юристами «сутнісні характеристики терористичних методів», як «насильницька основа дії»; «політична мотивація і цілевизначення»; «наявність залякування» та «умислу на завдання невинних жертв і адекватних руйнувань» [5, с. 250]. Однак привести весь спектр існуючих дефініцій тероризму до єдиного знаменника навряд чи можливо. Наприклад, на основі аналізу різноманітних визначень Е. Шмід створив т. зв. «консенсусну дефініцію», яка характеризує тероризм в якості «доктрини щодо гаданої ефективності особливої форми або тактики примусового політичного насильства, яке породжує страх», та «конспіративної практики навмисної, демонстративної прямої насильницької дії без правових і моральних обмежень, спрямованої головним чином на цивільних осіб та некомбатантів, здійснюваної заради її пропагандистського й психологічного впливу на різні цільові групи та сторони конфлікту» [6, с. 86]. Вказана дефініція, на думку Е. Шміда, відбиває «основний обсяг тероризму», конкретизований ним у низці узагальнюючих положень [6, с. 86-87], але їх аналіз, на нашу думку, свідчить про те, що ця дефініція демонструє не так консенсус, як розмаїття підходів до розуміння тероризму. При цьому Є. Г. Ляхов та А. О. Лінде зазначили, що визначення міжнародного тероризму «повин-

но містити найбільш загальні ознаки, закріплені у вже прийнятих анти-терористичних конвенціях та протоколах» [7, с. 113], але ці науковці не виділили таких ознак. Х. Даффі вказала на «ідентифікуючі елементи визначення тероризму», що походять з різноманітних «міжнародних інструментів» [8, с. 32-41]; Б. Сол розглянув дефініцію, яка ґрунтується на елементах ідентифікації міжнародним співтовариством протиправності міжнародного тероризму [4, с. 11-14]. Але відповідні дослідження потребують більш ґрунтовного охоплення сучасної універсальної договірно-правової анти-терористичної бази. Зважаючи на вищевикладене, мета цієї статті полягає у виділенні основних складових елементів універсальної правової дефініції міжнародного тероризму, які містяться в універсальних антитерористичних договорах, що дозволить сформулювати відповідну збірну дефініцію та визначити можливі напрями її вдосконалення. У цьому контексті також важливо розглянути процес розвитку міжнародних зусиль, пов'язаних із виробленням визначення міжнародного тероризму у рамках ООН.

Перші спроби вирішити проблему правового визначення міжнародного тероризму на універсальному рівні здійснив Спеціальний комітет з питань міжнародного тероризму, заснований резолюцією ГА ООН 3034 (XXVII) від 18 грудня 1972 р., який представив свої доповіді у 1970-х рр. Але через значні розбіжності у поглядах держав узгоджену дефініцію виробити не вдалося. При цьому сформувалися три основні підходи до визначення: загальний (або дедуктивний), пов'язаний із виокремленням його сутнісних рис; конкретний (або індуктивний чи секторальний), пов'язаний із визна-

ченням міжнародного тероризму шляхом перерахування конкретних злочинів, у формі яких він проявляється; та змішаний, що є поєднанням двох цих підходів. Зважаючи на суттєві складнощі у досягненні порозуміння між державами щодо загального змісту поняття «міжнародний тероризм», формування універсальної договірно-правової антитерористичної бази здійснювалося на основі конкретного підходу. У листопаді 1996 р. уряд Індії запропонував на розгляд держав-членів ООН проект міжнародної конвенції про припинення тероризму, що активізувало процес вироблення єдиної правової дефініції міжнародного тероризму. З початку XXI ст. Спеціальний комітет, заснований резолюцією ГА ООН 51/210 від 17 грудня 1996 р., здійснює розробку проекту всеосяжної конвенції щодо міжнародного тероризму, яка має заповнити існуючі прогалини й сформулювати його єдину дефініцію, але ця робота все ще не завершена. Зокрема, у згаданій резолюції 68/276 від 13 червня 2014 р. ГА ООН закликала держави «докласти максимум зусиль для укладення всеосяжної конвенції щодо міжнародного тероризму» [2, с. 6]. При цьому універсальні антитерористичні угоди, учасниками переважної більшості з яких є широке коло держав світу, виступають як найбільш вагоме втілення міжнародного консенсусу щодо основних елементів універсальної правової дефініції тероризму.

Аналіз сучасної універсальної договірно-правової антитерористичної бази, яка охоплює 19 відповідних міжнародних угод, укладених у період 1963-2014 рр., дозволяє виділити такі основні ознаки, важливі для формування універсальної правової дефініції тероризму: суб'єкт злочину; умисність та протиправність вчинених ді-

янь; характер заподіяної шкоди; характер мотивації та цілей злочинців; міжнародний елемент. Водночас певні ознаки представлені в універсальних антитерористичних договорах неодноразово, у зв'язку з чим не забезпечена системність правового регулювання. Зокрема, С. Ю. Марочкін в якості одного з аспектів системності відзначив «створення комплексів договорів у рамках галузі, інституту, що мають один предмет регулювання та спільну кінцеву мету» [9, с. 63]. Однією з причин вищезгаданої ситуації є саме відсутність в універсальних антитерористичних договорах чіткої спільної мети – боротьба із власне міжнародним тероризмом. Зазначимо, що підписаний 4 квітня 2014 р. Протокол, що змінює Конвенцію про правопорушення та деякі інші дії, вчинені на борту повітряного судна [10] (яка була укладена у 1963 р. і розглядається як перший універсальний антитерористичний договір), не відображає прогресу у міжнародно-правовому розумінні цього явища.

Суб'єктом злочину у вказаних договорах виступає фізична особа, при цьому визначені ними акти є умисними та протиправними, що відповідає поширеним доктринальним поглядам на тероризм як на злочин, що характеризується ретельним розрахунком і завжди є проявом нелегітимного насильства. Універсальні антитерористичні договори у своїй сукупності передбачають заподіяння шкоди життю та здоров'ю людей; матеріальним об'єктам; навколишньому середовищу; при цьому вказана шкода має бути суттєвою. Наприклад, відповідно до Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму від 14 вересня 2005 р., будь-яка особа вчиняє злочин за змістом цієї конвенції, якщо вона, зокрема, незаконно та навмис-

но: «а) володіє радіоактивним матеріалом або виготовляє пристрій чи володіє ним: і) з наміром спричинити смерть чи серйозне каліцтво або ii) з наміром нанести істотну шкоду власності чи навколишньому середовищу» [11] (поняття «пристрій» визначено для цілей конвенції у п. 4 її ст. 1). У низці таких договорів злочинною визнається погроза завдання відповідної шкоди, яка є реальною (наприклад, вищезгадана конвенція передбачає, що особа також учиняє злочин, якщо вона погрожує вчинити злочин, указаний у пп. 1b її ст. 2, причому «є ознаки, які вказують на реальність» цієї погрози [11]).

Важливою рисою терористичної діяльності є наявність у ній певного «публічного мотиву» – «політичного, ідеологічного, релігійного, етнічного або філософського» [4, с. 13]. Зокрема, Ж.-Ф. Превоєст ще у 1973 р. писав, що терористичний акт – це акт насильства, який визначається його «руйнівними силами» [12, с. 590]. Невраховання цієї публічної складової позбавляє поняття тероризму сутнісної риси, яка перешкоджає застосуванню його розширювального тлумачення до інших насильницьких злочинів. Однак універсальні антитерористичні угоди залишають поза увагою мотиви, пов'язані із вчиненням визначених ними злочинів. Цей підхід має забезпечити, щоб такі злочини за жодних обставин не підлягали виправданню з будь-яких міркувань політичного, філософського, ідеологічного, расового, етнічного, релігійного або іншого аналогічного характеру й тягли покарання відповідно до ступеня їхньої тяжкості (як, наприклад, вказано у ст. 6 Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму [11]).

Водночас широко визнано, що терористичному насильству притаманне

прагнення його суб'єктів використати потужний страх, аби примусити безпосередніх адресатів насильства поводитися певним чином чи змінити свої позиції відповідно до потрібного політико-владного результату, й ефект залякування, що досягається посяганням на безпосередні жертви, призначений саме для впливу на інших суб'єктів. У цьому контексті В. П. Ємельянов слушно вказав на «два рівні залякування» – спочатку через залякування населення «створюється обстановка страху як об'єктивно існуючий соціально-психологічний фактор», і на основі цього «здійснюється залякування тих, до кого звернені вимоги й від кого залежить задоволення інтересів терористів» [13, с. 201]. Однак у деяких універсальних антитерористичних угодах цілі злочинних актів не виходять за межі заподіяння фізичної та матеріальної шкоди. Наприклад, відповідно до Міжнародної конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом від 15 грудня 1997 р. особа вчиняє злочин, якщо вона «незаконно й умисно доставляє, розміщує, приводить в дію або підриває вибуховий або інший смертоносний пристрій в межах місць громадського користування, державного або урядового об'єкта, об'єкта системи громадського транспорту або об'єкта інфраструктури або таким чином, що це спрямовано проти них: а) з наміром заподіяти смерть або серйозне каліцтво; або б) з наміром вчинити значне руйнування такого місця, об'єкта або системи, коли таке руйнування спричиняє або може спричинити великі економічні збитки» [14]. У деяких із цих угод ідеться лише про примус, наприклад, відповідно до вищевказаної Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму, особа вчиняє злочин, якщо вона «використовує радіо-

активний матеріал чи пристрій будь-яким чином або використовує чи ушкоджує ядерний об'єкт таким чином, що відбувається вивільнення або створюється загроза вивільнення радіоактивного матеріалу», з наміром «змусити фізичну чи юридичну особу, міжнародну організацію або державу вчинити будь-яку дію чи утриматися від неї» [11]. Низка угод вказує на залякування населення і на примус в альтернативному порядку, наприклад, у Міжнародній конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 р. йдеться про вчинення насильницького діяння стосовно особи, коли мета такого діяння в силу його характеру чи контексту полягає в тому, щоб «залякати населення» або «змусити уряд чи міжнародну організацію вчинити будь-яку дію або утриматись від неї» [15]. При цьому можливі суб'єкти впливу в універсальних антитерористичних договорах відрізняються, про що свідчать вищенаведені приклади (у Міжнародній конвенції про боротьбу із захопленням заручників від 17 грудня 1979 р. у якості суб'єкта впливу йдеться також про «групу осіб» [16]).

Зазначимо, що на сучасному етапі вироблення дефініції тероризму значно ускладнене трансформацією підходів до розуміння його цілей. Зокрема, якщо у класичному розумінні тероризм є формою шантажу, пов'язаною з відкритим висуненням вимог, то останнім часом схема «залякування – висунення вимог» розмивається. Науковці вказали на формування «супертероризму», який відрізняється від терористичних проявів минулого, маючи за мету власне «посягти хаос у країнах, створити атмосферу кризи та паніки, повної дестабілізації та колапсу влади» [17, с. 217-218]. З урахуванням цього, при виробленні дефініції стає немож-

ливим обмежитися вказівкою на мету примушення певних суб'єктів вчинити дію в інтересах терористів або утриматися від неї. Іншим важливим аспектом є те, що тероризм як діяння розглядають: у вузькому розумінні, якому відповідає категорія «терористичний акт»; у широкому розумінні, якому відповідає категорія «терористична акція», що охоплює терористичний акт та інші злочини терористичної спрямованості; й у найбільш широкому розумінні, яке включає тероризм у широкому розумінні та будь-яке сприяння підготовці або вчиненню злочинів терористичної спрямованості чи інших терористичних дій (створення терористичної групи, організації, пропаганда ідеології тероризму і т. д.), якому відповідає категорія «терористична діяльність» [18, с. 7-13]. Остання категорія найбільш повно характеризує поняття тероризму, й універсальні антитерористичні угоди визнають злочинним сприяння вчиненню визначених ними злочинів.

Міжнародний тероризм має усі змістовні риси власне тероризму, водночас йому властиві певні ознаки міжнародності (транснаціональності). Зокрема, українські науковці визначили такі випадки, коли тероризм виступає як злочин міжнародного характеру: «терористичний акт вчинено на території двох і більше держав, або заподіяно шкоду декільком державам»; «злочинець є громадянином однієї держави, а злочин вчинено в іншій»; «терористичний акт спрямовано проти осіб та установ, що мають міжнародний захист»; «терорист і потерпілий є громадянами однієї держави чи різних держав, а теракт вчинено за межами цих держав» [19, с. 62] і т. д. Універсальні антитерористичні угоди містять відповідні ознаки, що вказують на необхідність виходу передбачених ними зло-

чинів за межі однієї держави, наприклад, відповідно до згаданої Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників, вона «не застосовується у тих випадках, коли злочин вчинено в межах однієї держави, коли заручник і гаданий злочинець є громадянами цієї держави, й гаданий злочинець перебуває на території цієї держави» [16].

Вищевикладене дозволяє виділити у сукупності універсальних антитерористичних угод низку змістовних ознак, які утворюють збірне універсальне правове визначення міжнародного тероризму, а саме: незаконне та умисне завдання фізичною особою суттєвої фізичної або матеріальної шкоди (смерті, тяжкого тілесного ушкодження будь-якій особі; шкоди державному або приватному майну, навколишньому середовищу), або погроза завдання такої шкоди, яка є реальною, з метою залякування населення або примушення певних суб'єктів вчинити дію або утриматися від її вчинення, а також сприяння цим діям, коли відповідний злочин має транснаціональний характер. Згадані ознаки присутні у проекті всеосяжної конвенції щодо міжнародного тероризму [20, с. 6-7]. Водночас,

на нашу думку, це визначення потребує вдосконалення, зокрема, у ньому має бути чітко відображений дворівневий характер залякування, відповідно до якого поширення страху серед населення здійснюється задля впливу на інших суб'єктів, та врахована спрямованість тероризму на досягнення ширшого спектра публічних цілей. При цьому воно має містити єдиний узагальнений перелік можливих суб'єктів терористичного впливу.

Таким чином, можна зробити висновки, що універсальні антитерористичні договори у своїй сукупності містять низку ознак, які відбивають певний консенсус серед держав щодо основного змісту поняття «міжнародний тероризм» та утворюють його збірне універсальне правове визначення, однак воно потребує вдосконалення відповідно до вищезазначених напрямів. Перспективним напрямом подальших наукових розвідок у сфері універсального договірно-правового регулювання боротьби з тероризмом є дослідження типових положень згаданих договорів, що забезпечують єдиний стандарт кримінально-правової боротьби з тероризмом.

Список використаної літератури

1. Более безопасный мир : наша общая ответственность. Доклад Группы высокоуровня по угрозам, вызовам и переменам [Електронний ресурс] // Документ ООН A/59/565 от 2 дек. 2004 г. – С. 9-121. – Режим доступу : <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/602/33/PDF/N0460233.pdf?OpenElement>.
2. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 68/276 від 13 черв. 2014 р. [Електронний ресурс]. – 10 с. – Режим доступу : <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/456/03/PDF/N1345603.pdf?OpenElement>.
3. 250-plus academic, governmental and intergovernmental definitions of terrorism [Text] / compiled by J. J. Easson, A. P. Schmid // The Routledge handbook of terrorism research / A. P. Schmid (ed.) [et al.]. – London [etc.] : Taylor&Francis group, Routledge, 2011. – Appendix 2.1. – P. 99-157.

4. *Saul B.* Civilizing the exception : universally defining terrorism. Legal studies research paper № 12/68 [Електронний ресурс] / B. Saul ; University of Sidney, Sidney law school. – [Sidney : s. n.], 2012. – 20 p. – Режим доступу : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2145097. – Завантаження з екрану.
5. *Антипенко В. Ф.* Теории мирового развития и антитеррористическое право. Логика сопрягаемости [Текст] / В. Ф. Антипенко ; Служба безопасности Украины ; Ин-т оперативной деятельности и гос. безопасности. – К. : [б. и.], 2007. – 440 с.
6. *Schmid A. P.* The definition of terrorism [Text] / A. P. Schmid // The Routledge handbook of terrorism research / A. P. Schmid (ed.) [et al.]. – London [etc.] : Taylor&Francis group, Routledge, 2011. – P. 39-98.
7. *Ляхов Е. Г.* Угрозы транснациональной преступности [Текст] / Е. Г. Ляхов, А. О. Линдэ // Публичное и частное право. – 2011. – Вып. IV (XII). – С. 97-119.
8. *Duffy H.* The «war on terror» and the framework of international law [Text] / H. Duffy. – New York : Cambridge university press, 2005. – 488 p.
9. *Марочкин С. Ю.* Проблема эффективности норм международного права / С. Ю. Марочкин. – Иркутск : Изд-во Иркутского ун-та, 1988. – 152 с.
10. Protocol to amend the Convention on offences and certain other acts committed on board aircraft. Done at Montréal on 4 April 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icao.int/Meetings/AirLaw/Documents/Protocole_mu.pdf?Mobile=1.
11. Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму від 14 верес. 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_d68.
12. *Prevost J.-F.* Les aspects nouveaux du terrorisme international [Text] / J.-F. Prevost // Annuaire français de droit international. – 1973. – Volume 19. – P. 579-600.
13. *Емельянов В. П.* Терроризм и преступления с признаками терроризирования : уголовно-правовое исследование [Текст] / В. П. Емельянов ; Ассоциация Юридический центр ; Нац. ун-т внутренних дел МВД Украины. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 291 с. – (Теория и практика уголовного права и уголовного процесса).
14. Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом від 15 груд. 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_374.
15. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9 груд. 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_518.
16. Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників від 17 груд. 1979 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_087.
17. *Казанцев А. А.* Политика США и ключевых государств – членов ЕС в области борьбы с терроризмом и массовыми нарушениями общественного порядка [Текст] / А. А. Казанцев [и др.] // Ежегодник ИМИ. – 2013. – Вып. 1 (3). – С. 217-244.
18. *Емельянов В. П.* Террористичні злочини: кримінально-правова характеристика та питання вдосконалення антитеррористичного законодавства [Текст] / В. П. Емельянов, Л. В. Новікова, М. Н. Семікін ; Акад. правових наук України, Ін-т вивчення проблем злочинності ; Служба безпеки України, Ін-т оперативної діяльності та держ. безпеки. – Х. : Кроссрод, 2007. – 216 с.
19. Словник основних термінів у сфері боротьби з тероризмом [Текст] : експерим. вид. / [В. Ф. Антипенко [та ін.] ; Служба безпеки України, Ін-т оперативної діяльності та держ. безпеки ; Антитерористичний центр при СБ України. – К. : [б. в.], 2006. – 144 с.
20. Документ ООН А/С.6/65/L.10. Меры по ликвидации международного терроризма. Доклад Рабочей группы, от 3 нояб. 2010 г. [Електронний ресурс]. – 30 с. – Режим доступу : <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/N10/618/23/PDF/N1061823.pdf?OpenElement>.